

УДК 343.211(477)

О. Поліщук,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ДИСПОЗИТИВНИЙ РЕЖИМ У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ

Кримінальне право як галузь матеріального права містить у собі переважно публічно-правові елементи та певні окремі приватноправові (диспозитивні) елементи, що у своєму поєднанні формують відносно ефективний механізм кримінально-правового регулювання. Диспропорція публічних і приватних засад у кримінальному праві є динамічною з огляду на історичну ретроспективу та сучасні тенденції. Диспозитивні елементи кримінального права, зокрема втілені в диспозитивних нормах, дозволяють неспецифічно для кримінального права врегулювати відносини між сторонами кримінально-правового конфлікту. За термінологією І.Я. Фойницького, ці елементи є «приватними засадами» в праві [1, с. 11].

Приватноправові засади, які проникають в кримінально-правову матерію, здебільшого пов'язані з урахуванням волі/інтересу потерпілого, що має юридичне значення та впливає на підставу й міру кримінальної відповідальності. У сучасний період розвитку правової думки під час характеристики приватних засад у сфері кримінальної юстиції автори, мабуть, за прикладом процесуалістів, використовують здебільшого термін «диспозитивність» як синонім поняття «приватноправові засади». У цілому жодної термінологічної конфронтації в цьому не вбачається, оскільки приватноправові засади дійсно відображають підставу появи диспозитивності в писаному праві, а без диспозитивності як способу втілення приватноправових засад вони не знаходили б свого втілення. Отже, фактично можна говорити про співвідношення понять «приватноправові засади» та «диспозитивність» як синонімічних, що змістовно й формально відображають місце приватного інтересу в кримінально-правовому регулюванні.

Диспозитивність в українському праві, як уже зазначалося, досліджено вибірково, переважно у взаємозв'язку з відповідним галузевим поділом права. Значний обсяг наукових робіт щодо сутності диспозитивності належать до сфери цивільно-правової, цивільно-процесуальної, кримінально-процесуальної (з певною історією наукових досліджень). Проблематиці інституту диспозитивності присвячено теоретико-правове дослідження російського автора О.Ю. Глухової [2].

Заслужують на увагу деякі сучасні дослідження приватних засад у галузях права, що іманентно сприймаються як публічні [3], зокрема й у кримінальному праві [4]. Слушно із цього приводу вказав А.В. Сапій, що вивчення методу правового регулювання у сфері кримінального права потребує додаткового дослідження [5], оскільки в цій сфері в Україні взагалі відсутні монографічні роботи, а в періодиці про них згадується лише опосередковано [6]. Ця тематика більш змістовно розглядається в періодиці на теренах Російської Федерації [7; 8]. Загалом більшість наукових джерел з окресленої проблематики ґрунтуються на ідеї амбівалентності кримінального права, тобто дихотомічного поєднання публічних і приватних засад.

У доктринальних джерелах диспозитивність розуміється виключно широко, що відображає багатозначність цієї категорії. Залежно від наукової позиції вона розглядається і як принцип, і як

тоди регулювання, втілені в принципах [12, с. 87]. Згадані методи/принципи мають загальний, або універсальний, характер, можуть бути за розсудом законодавця скомбінованими в позитивному законодавстві для досягнення правопорядку, що буде свідчити про ефективність відповідного механізму правового регулювання. Безпосереднім втіленням певного методу/принципу в праві є зміст окремої правової норми. Адже будь-яка правова норма – це владний припис, веління держави; водночас вона дає суб'єктам відому альтернативну можливість вибору варіантів поведінки в межах закону [13, с. 356]. У цьому сенсі, як слушно продовжує О.В. Сумачов, наявність альтернативних варіантів поведінки передбачає можливість вибору, а вибір – відмову від одного та надання переваги іншому варіанту акту поведінки. При цьому відмова від певного варіанту поведінки не повинна спричиняти для суб'єкта права негативні правові наслідки. Останнє є свого роду гарантією можливості вибору суб'єктом права передбаченого законом варіанту поведінки [14, с. 21].

Таким чином, змістом диспозитивності як правового режиму в загальному вигляді є певна свобода дій суб'єкта щодо розпорядження своїми матеріальними або процесуальними правами в певній сфері. У такому разі диспозитивності як категорії притаманні такі ознаки, що у своїй сукупності становлять її формулу: 1) формально-юридична рівність суб'єктів правовідношення; 2) існування варіантів поведінки серед тих, що передбачені законом (вибірковість); 3) опція вибору варіанту поведінки належить суб'єкту правовідношення (автономія волі та правова ініціативність); 4) гарантованість вибору поведінки без негативних наслідків для суб'єкта права.

Згадане є цілком наочним на прикладі диспозитивної норми як специфічної норми кримінального права, що надає формально та юридично рівним суб'єктам права можливість самим вирішувати питання про об'єм і характер своїх прав та обов'язків (суб'єкт пра-

ва може реалізувати певне право або утриматися від його реалізації на власний розсуд без негативних наслідків), а за відсутності такої домовленості вступає в дію альтернативний припис, що в ній міститься.

Погоджуючись з окресленими О.В. Сумачовим [14, с. 24] концептуальним та інструментальним підходами до визначення сутності диспозитивності, окремо слід зауважити, що в цілому вони є ланками системного підходу до розуміння змісту диспозитивності. Крім того, на наше переконання, концептуальний підхід у загальному вигляді дозволяє розглянути диспозитивність як принцип кримінального права.

Приватноправові засади в кримінальному праві є динамічним явищем. Дослідити втілення цієї керівної ідеї дозволяє інструментальний підхід, визначаючи спосіб реалізації цієї засади в межах тріади, а саме: принципу диспозитивності, диспозитивного методу правового регулювання та фінального їх втілення у відповідних диспозитивних нормах. О.М. Пакус із цього приводу зазначає, що всім галузям права тією чи іншою мірою притаманні публічний і диспозитивний методи регулювання, втілені в принципах [12, с. 87]. Таким чином, приватноправові засади в межах системного та інструментального підходу втілені як диспозитивний правовий режим (що об'єднує диспозитивні принцип, метод і норму), а отже, фактично співвідносяться як зміст і форма. Для дослідження приватноправових засад такий інструментально-формальний підхід, на нашу думку, є адекватним і виправданим. Обумовлюється це тим, що сутнісні ознаки диспозитивного методу правового регулювання є відносно статичними.

Багатоаспектність поняття «диспозитивність» як правового режиму в кримінальному праві зумовлює необхідність детального розгляду її змісту (сутності). Для виявлення змісту диспозитивності в праві слід поступово та детальніше зупинитися на характеристиках кожного з аспектів розумін-

Література

1. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства : в 2 т. / И.Я. Фойницкий. – СПб. : Альфа, 1996– . – Т. 1. – 1996. – 552 с.
2. Глухова О.Ю. Институт диспозитивности в праве : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / О.Ю. Глухова ; Тамбовский гос. ун-т им. Г.Р. Державина. – Тамбов, 2009. – 219 с.
3. Дорохин С.В. Деление права на публичное и частное (конституционно-правовой аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / С.В. Дорохин ; Московский гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. – М., 2002. – 182 с.
4. Сумачев А.В. Публичность и диспозитивность в уголовном праве : [монография] / А.В. Сумачев. – М. : Юрист, 2003. – 331 с.
5. Сапий А.В. Развитие понятия «Метод правового регулирования» в общей теории права / А.В. Сапий // Закон и право. – 2008. – № 1. – С. 47–49.
6. Навроцька В.В. Диспозитивність у визначенні порядку та способів відшкодування завданої злочином шкоди при звільненні від кримінальної відповідальності / В.В. Навроцька // Вісник Львівського університету. Серія «Юридична». – 2006. – Вип. 42. – С. 339–347.
7. Гаджиева А.А. Диспозитивные нормы в уголовном праве / А.А. Гаджиева // Государство и право. – 2003. – № 11. – С. 97–98.
8. Залозный А.В. О некоторых вопросах законодательной регламентации диспозитивных начал уголовного права / А.В. Залозный // Российская юстиция. – 2007. – № 9. – С. 54–55.
9. Дёмин А.В. Диспозитивные нормы налогового права (общие подходы и отраслевая специфика) / А.В. Дёмин // Современное право. – 2009. – № 8. – С. 1. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://koteh.ru/component/content/article/63/10698.html>.
10. Юридический энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1984. – 415 с.
11. Сидоренко Э.Л. Частные начала в уголовном праве / Э.Л. Сидоренко, М.А. Карабут. – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2007. – 212 с.
12. Пакус О.М. Правопорядок как единство публичного и диспозитивного интересов / О.М. Пакус // Философия права. – 2006. – № 3(19). – С. 86–88.
13. Матузов Н.И. Теория государства и права : [курс лекций] / Н.И. Матузов, А.В. Малько. – М. : Юристъ, 1999. – 672 с.
14. Сумачев А.В. Диспозитивность в уголовном праве: теоретико-прикладной анализ : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 / А.В. Сумачев ; Уральская гос. юрид. академия. – Екатеринбург, 2006. – 346 с.
15. Теория государства и права / С.С. Алексеев, С.И. Архипов, В.М. Корельский и др. – М. : Норма, 2005. – 496 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lawbook.by.ru/theory/Alexeev/18.shtml>.
16. Матузов Н.И. Правовые режимы: вопросы теории и практики / Н.И. Матузов, А.В. Малько // Правоведение. – 1996. – № 1. – С. 16–29. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=141915>.
17. Сидоренко Э.Л. Диспозитивность как режим уголовно-правового регулирования : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Э.Л. Сидоренко. – М., 2013. – 52 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.google.com.ua>.
18. Курбатов А.Я. Сочетание частных и публичных интересов при правовом регулировании предпринимательской деятельности / А.Я. Курбатов. – М. : ЮрИнфоР, 2001. – 212 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lawlibrary.ru/izdanie39345.html>.
19. Родионов О.С. Правовые режимы как важнейший элемент юридической политики / О.С. Родионов // Правоведение. – 1997. – № 4. – С. 157–158. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=152244>.

